

СЕКЦІЯ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.011.31:371

**ІДЕЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В ІСТОРІЇ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ**

Борохвіна Т.Г., аспірант кафедри педагогіки
*Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука*

У статті порушено проблему інклюзивної освіти, розглядаються погляди вітчизняних та зарубіжних педагогів щодо проблеми розвитку інклюзивної освіти. Автор акцентує на різних підходах педагогів щодо проблематики становлення особистості дитини з особливими потребами в загальноосвітньому навчальному закладі, яка є визначальною для системи освіти загалом.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, інклюзивна освіта, дефекти розвитку, спеціальна школа.

В статтю затронута проблема інклюзивного образования, рассматриваются взгляды отечественных и зарубежных педагогов по проблеме развития инклюзивного образования. Автор акцентирует внимание на разных подходах педагогов по проблематике становления личности ребенка с особыми потребностями в общеобразовательном учебном заведении, которая является определяющей для системы образования в целом.

Ключевые слова: дети с особыми образовательными потребностями, инклюзивное образование, дефекты развития, специальная школа.

Borokhvina T.G. IDEAS OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE HISTORY OF THE DOMESTIC AND FOREIGN PEDAGOGICAL OPINION

The article deals with the problem of inclusive education, considers the views of domestic and foreign teachers on the problem of the development of inclusive education. The author focuses on the different approaches of teachers, on the problems of the formation of the personality of a child with special needs in a comprehensive educational institution, which is crucial for the education system as a whole.

Key words: children with special educational needs, inclusive education, defects of development, special school.

Постановка проблеми. Розвиток дітей з особливими освітніми потребами є ключовою проблемою корекційної педагогіки. Від її ефективного розв'язання залежить продуктивність діяльності інклюзивних навчальних закладів та реабілітаційних центрів, які здійснюють соціальну адаптацію дітей цієї категорії. Практичне значення цієї проблеми пов'язане з визначенням форми, методів, функцій та дидактичних принципів інклюзивного навчання. Для ефективною реалізації принципу спільного навчання дітей із вадами розвитку з іншими дітьми необхідно вивчити класичну спадщину видатних вітчизняних і зарубіжних педагогів [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття інклюзивної освіти знайшло відбиток у наукових працях філософів (В. Огнев'юк, Н. Софій, В. Левкулич, С. Боднар, Н. Бокало, Н. Бердяєв), психологів (І. Бех, О. Зеліченко, Г. Костюк, Є. Клєпцова, Є. Кулакова), педагогів (А. Колупаєва, В. Кузьміна, К. Лебединської, В. Лубовського, О. Мاستюкова, О. Михайлова, І. Некрасов), дефектологів (М. Назарова, Ю. Пінчук,

А. Анісімова, Т. Дегтяренко) та корекційних педагогів (А. Гонєєв, Л. Коров'якова, Н. Малофєєв, П. Таланчук, В. Кащенко, Є. Мاستюкова, Є. Бондар).

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні основних підходів до навчання та виховання дітей із вадами розвитку в історії вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із перших, хто звернув увагу на необхідність соціалізації дітей із вадами розвитку, став Ян Амос Коменський (1592–1670), творець доволі досконалої системи навчання дітей, яка пізніше одержала назву класно-урочної. Він також наголошував на важливості залучення до навчання, повноцінної навчальної діяльності дітей, які мають особливі освітні потреби, і необхідності використання компенсаторних можливостей збережених органів та систем [8, с. 25].

Таке тлумачення педагогом питання компенсаторних можливостей в умовах сьогодення набуває особливого значення. Адже,

оцінюючи особливості освіти й розвитку дітей з обмеженими можливостями, сучасні педагоги, психологи, медики, реабілітологи, дефектологи, соціальні працівники акцентують на побудові навчально-виховного процесу з використанням збережених аналізаторів, функцій і систем організму, відповідно до специфіки природи недоліку, враховуючи при цьому природні можливості дитини. Необхідно наголосити, що саме кваліфікована реабілітаційна і корекційна робота, спрямована на виправлення або послаблення недоліків психофізичного розвитку, створює додаткові можливості для процесу компенсації втрачених або неповноцінних функцій, систем організму, активізує фізіологічні резерви шляхом перебудови інших, збережених.

В особливій дитини розвинуті компенсаторні можливості для подолання дефекту, саме вони виступають на перший план під час розвитку дитини і мають бути включені до виховного процесу як його рушійна сила. З погляду загальноприйнятих норм це незвичайне заміщення, проте компенсаторні можливості людського організму настільки великі, різноманітні, що спеціальна педагогіка має змогу застосовувати могутній арсенал компенсаторних підходів, що дає змогу надавати педагогічну допомогу особі навіть у безнадійних ситуаціях, повертаючи її до освітнього простору. Незрячі люди, наприклад, можуть навчитися читати за допомогою кінчиків пальців; глухі – розуміти по губах, а також повноцінно спілкуватися жестовою мовою; особи, що втратили здатність діяти руками, можуть писати, шити, в'язати, малювати, використовуючи функції інших частин тіла. Намагаючись компенсувати свій недолік, дитячий організм покладає нові функції на інші органи й організовує поведінку по-іншому, ніж у всіх людей. Зауважимо, що вчення Я. Коменського отримало підтримку та реалізацію у наш час [8, с. 27].

Українська філософська думка, зокрема найяскравіші її представники, серед них Григорій Савич Сковорода (1722–1794), завжди наголошували на моральності народу, говорили про те, що система виховання кожного народу буде доцільною тоді, коли люди з фізичними вадами матимуть змогу почувати себе гідно у такому суспільстві. У «Розмові п'яти подорожніх про істинне щастя в житті» Г. Сковорода запевняє: «Милосердна природа всім без винятку відкрила шлях до щастя» [11, с. 123].

Одним з яскравих зразків прилучення дитини, яка має особливі потреби, до соціального середовища здорових дітей є педагогічний досвід і теоретичні напрацювання

Софії Федорівни Русової (1856–1940), відомого українського педагога, яка все своє свідоме життя присвятила розробці української системи освіти. Ключові ідеї педагог показала у численних працях, серед яких «Теорія і практика дошкільного виховання» (1924), «Дидактика» (1925, 1930), «Сучасні течії в новій педагогіці» (1932), «Моральні завдання сучасної школи» (1938) тощо.

Педагог презентує свої ідеї у праці «Дещо про дефективних дітей» (1935), де пріоритетом бачить унікальність кожної особистості, наділеної природними задатками й талантами. Оцінюючи особливості «дефективних дітей», педагог-гуманіст шукала підходи до їх навчання та виховання, переконуючи, що вони не можуть жити ізольовано, лише індивідуальний підхід і знання особливих потреб кожної дитини є шляхом до успіху. Принцип індивідуалізації є детермінуючим чинником у процесі інклюзії.

На важливості виховання кожної дитини, незалежно від її особливих потреб здоров'я акцентує С. Русова: «Найдорожчий скарб у кожного народу – його діти, його молодь, й що свідомішим робиться громадянство, то з більшою увагою ставиться воно до виховання дітей, до забезпечення їм найкращих умов життя. Дитина являє собою ніжну істоту, на яку впливають дуже тяжко усі несприятливі обставини життя, як фізичні, так і моральні» [12, с. 34].

Іншим педагогом, який глибоко розвивав проблему розвитку дітей з особливими освітніми проблемами, був Всеволод Петрович Кашенко (1870–1943). Педагог-дефектолог звернувся до «лікувальної педагогіки», під якою розумів синтез медико-терапевтичних, навчально-педагогічних та виховних прийомів із метою корекції характеру та особистості загалом. Науковець широко пропагував прийоми виховання особливих дітей. Він є автором книги «Педагогічна корекція: виправлення недоліків характеру у дітей та підлітків» [4], в якій аналізує лікувально-педагогічні прийоми та пропонує методи корекції різноманітних розладів у дітей. Педагогічна система В. Кашенка направлена на адаптацію дітей з особливими освітніми потребами до вимог соціуму. Він у своїх працях доводить необхідність переведення дітей, які виправилися і здатні продовжувати навчання з спеціальних у звичайні школи. Він створив досить потужну, оригінальну систему роботи з ними, заснувавши спеціальні навчально-виховні заклади, де вони проходили реабілітацію і здобували певний рівень освіти.

В історії зарубіжної педагогіки ідею спільного навчання звичайних дітей та дітей з особливими освітніми проблема-

ми підтримував Йоганн Генріх Песталоцці (174 – 1827).

Швейцарський педагог-новатор розробив «педагогіку любові», яка вказує на те, любов здатна творити дива. Дитина, яка відчуває, що її люблять, може створити неможливе. Оскільки педагог виховувався матір'ю, він вважав, що мати має з раннього віку розвивати фізичні сили дитини, прищеплювати їй трудові навички, виховувати любов до оточення, вести до пізнання навколишнього світу [6, с. 204–205].

Звернення до історії становлення спеціальної педагогіки показало, що ідея спільного навчання дітей з особливими освітніми проблемами та звичайних дітей існує з тих часів, коли було визнано їх право на освіту. Наприкінці XIX ст. у педагогіку входить таке поняття, як «ненормальна дитина». Під цим поняттям розуміють дітей із різними відхиленнями (вродженими чи набутими). До цієї категорії належать діти з дефектами зору й слуху, дефектами мови, розумово відсталі, а також психічно хворих дітей.

До терміна «ненормальна дитина» у своїх працях звертався представник експериментальної педагогіки, творець тексту IQ А. Біне (1857–1911). Він був засновником «Лабораторії нормальної педагогії», основним завданням якої було вивчення духовних та фізичних властивостей дитини й одночасно розробка методів навчання, які б відповідали науковим вимогам. Результати досліджень науковець показав у своїй праці «Сучасні ідеї про дітей», «Ненормальні діти», які лягли в основу системи знань про дитинство, про її навчання та виховання. А. Біне основну свою діяльність присвятив дослідженню розумового розвитку дитини, вивченню природи та причин відхилень у розумовому розвитку. Тому значне місце педагог надавав проблемі неуспішних учнів, вважав, що педагогіка, як і медицина, має включати діагностику і лікування причин їх відставання. Ми погоджуємося з думкою науковця, що, визначивши причини не успіхів окремої дитини, треба детально проаналізувати цей випадок, щоб знайти найбільш вдалі засоби для її усунення.

Ще одним науковцем, який приділяв велику увагу розвитку дітей з особливими освітніми потребами та моделі особистісно орієнтованого підходу до навчання і виховання, є Марія Монтесорі (1870–1952), видатного італійського педагога, яка створила оригінальну власну систему розвитку дітей раннього віку. Чимало науковців доводять цінність ідей дослідниці для сучасної педагогіки.

Традиційне навчання та виховання того часу педагог розуміла як жорсткий авто-

ритарний вплив на дитину, у процесі якого не враховувалися її особисті потреби. Науковець зазначала, що формувати навчально-виховний процес треба так, щоб він відкривав невідоме у психічному, духовному світі дитини, оскільки вона має великі можливості [7, с. 87]. Такий підхід щодо розуміння особливостей навчально-виховного процесу і визначив зміст освіти дітей з особливими потребами у гуманістичній педагогіці М. Монтесорі.

Італійський педагог виділила три ключові положення своєї педагогічної теорії:

- виховання має бути вільним;
- виховання має бути індивідуальним;
- виховання має спиратися на дані спостережень за дитиною.

Педагог доводить, що школа має стати тим місцем, де дитина може жити на волі, і ця воля полягає не лише в інтимній духовній свободі розвитку – весь організм дитини має знайти в школі та дитячому садку найкращі умови для свого розвитку [7, с. 220]. Основною загальною метою освіти має стати розвиток здібностей за допомогою різноманітних шляхів і засобів для організації внутрішнього світу людини, підготовка її до життя.

Також варто зосередити свою увагу на поглядах французького педагога-реформатора, засновника Міжнародної федерації прихильників «нової школи» Селестена Френе (1896–1966). Основою його педагогічної ідеї є теорія співробітництва, яка обґрунтовує взаємодію трьох сторін:

- вчителя й учнів;
- учнів один з одним;
- батьками та іншими дорослими.

Головну мету виховання вчений вбачав у розвитку особистості дитини в організованому суспільстві, яке буде служити їй і якому вона сама буде слугувати. Саме ці ідеї є ключовими та базовими у розвитку інклюзивної освіти у наш час.

На основі власної педагогічної теорії С. Френе вивів «ядро цінностей», до якого належать:

- здоров'я дитини (піклування про самопочуття дитини, режим дня);
- саморозвиток;
- природа (створення сприятливого навколишнього середовища для розвитку дитини);
- забезпечення «природного, живого і всебічного виховного процесу».

Педагог у своїй праці розвиває ідею, про те, що треба створити оптимальну обстановку в сім'ї та школі з метою допомогти дитині сформувати свою особистість, адже будь-яке насильство над особистістю призводить до негативних наслідків.

Особливо актуальними для сучасних педагогів та прихильників інклюзії є погляди засновника сучасної дефектології, психолога, експериментатора Лева Семеновича Виготського (1896–1934), який зробив вагомий внесок у вивчення особистості дитини з психофізичними вадами, в обґрунтування проблеми компенсації дефекту в процесі спеціально організованого навчання і виховання. Ще на початку ХХ ст. він писав про шкідливий вплив на інвалідів соціальної ізоляції: «Надзвичайно важливо, з психологічної точки зору, не закривати аномальних дітей в особливі групи, а якомога ширше практикувати їхнє спілкування з іншими» [2, с. 52].

Науковець вбачає основний недолік спеціальної школи в тому, що вона замикає свого вихованця – сліпу, глухоніму або розумово відсталу дитину – у вузькому колі шкільного колективу, створює відрізаний, замкнутий, тісний світ, в якому все орієнтовано і пристосовано до дефекту дитини, все концентрує її увагу на тілесній ваді і не готує її до справжнього життя [2, с. 50]. Л. Виготський стверджував, що всі психологічні особливості неповноправної дитини мають в основі не біологічне, а соціальне ядро. Вчений наголошував на тому, що модель виховання аномальних дітей універсальна для всіх, а от їхнє навчання потребує спеціальної методики з урахуванням особливостей та вад конкретної дитини. Суть такого навчання має спиратися на такі засади:

- знання педагогом індивідуальних особливостей дитини;
- врахування психологічних закономірностей розвитку особистості (інтереси, воля, мотиви, поведінка, діяльність, система відносин, вік, стать);
- знання дидактичних принципів, форм, методів і прийомів навчання [2, с. 104].

Л. Виготський вважав, що завданнями виховання дитини з вадами розвитку є її інтеграція в життя та здійснення компенсації її недоліків іншим шляхом. Лев Семенович – один із перших, хто обґрунтував ідею інтегрованого навчання. На основі його праць реалізувалося інклюзивне навчання в практиці роботи шкіл Західної Європи та США [6, с. 210–211].

Особливо цінним у процесі формування особистості дитини є концепція Шалви Олександровича Амонашвілі (1931), про систему гуманістично-особистісного підходу до учнів в освітньому процесі. Його педагогіка сприймає дитину такою, як вона є, погоджується з її природою, бачить у ній потенційні можливості та готує до самостійного життя. Важливо зазначити, що

саме завдяки правильному підбору методів та форм навчання можна розкрити людину та зробити з неї особистість. Усі положення його теорії безпосередньо стосуються дитини з особливими потребами [1].

Відомий європейський вчений в галузі спеціальної педагогіки Отто Шпек розглядає індивідуальну і соціальну інтеграцію як провідну мету педагогічного супроводу. Його праця «Люди з розумовою відсталістю. Навчання та виховання» [13] присвячена проблемі дітей з особливими освітніми потребами. Автор презентує сучасні концепції, де дає рекомендації щодо цілісного розвитку дітей із психічними вадами.

Підтверджуючи виняткову важливість педагогічної допомоги, що спрямована на встановлення рівноправних взаємовідносин, активних контактів із навколишнім світом, а також на встановлення цілісних взаємозв'язків, які мають стати частиною життєвого середовища окремої дитини з особливими потребами, німецький вчений виділяє шість напрямів педагогічної допомоги інтегрованого плану [13, с. 31]:

- підтримка і тренування фізичних функцій;
- формування елементарних практичних навичок;
- знання про навколишній світ;
- збагачення і стабілізація емоційного світу особливої дитини;
- побудова обдуманого і щасливого життя.

Серед видатних вітчизняних та зарубіжних науковців у сфері корекційної педагогіки чільне місце посідає Віктор Миколайович Синьов (1940) – фундатор дефектологічної науки в Україні. Вагоме місце у його дослідженнях посіла проблема соціалізації учнів з особливими освітніми потребами. Розробка цього напрямку забезпечила науковій школі В. Синьова заслужене міжнародне визнання. Серед його учнів – відомі вчені, дослідники педагогічної науки: Б. Андріївський, І. Бех, В. Бондар, В. Масенко, С. Максименко, М. Шеремет.

В. Синьов уперше формулює наукові вимоги до питання відкритої системи розвитку особистості в інтегрованому, інклюзивному, корекційному навчанні та вихованні учнів із проблемами психофізичного розвитку. В основу інклюзивної освіти вчений-педагог пропонує покласти ідеологію заперечення будь-якої дискримінації дітей, тобто забезпечення однакового ставлення до всіх людей, створення спеціальних умов для дітей з особливими потребами.

Згідно з поглядами В. Синьова, інклюзивна освіта базується на таких засадах:

- надання рівного доступу до навчання;

- визнання здатності до навчання кожної дитини;
- забезпечення права дітей розвиватися;
- залучення батьків до навчального процесу;
- розроблення навчальних програм, що сприяють розвитку навичок навчання протягом усього життя [10].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, попередньо проведений аналіз класичної спадщини вітчизняних та зарубіжних вчених доводить, що натеper не існує цілісного дослідження проблематики становлення особистості дитини з особливими потребами в загальноосвітньому навчальному закладі, яка є визначальною для системи освіти загалом. Розвиток інклюзивної освіти у вітчизняній та зарубіжній педагогічній думці характеризується спробами об'єднання досвіду організації спеціальної освіти на основі традиційних медичних класифікацій і з витікаючими з них видами дефектів, з одного боку, і масової освіти, з іншого.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. М.: Издательский дом Ш. Амонашвили, 1996. 494 с.
2. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. М.: Просвещение, 1995. 527 с.
3. Ільченко А.М. Зміст і напрями освіти дітей з особливими потребами гуманістичної педагогіки М. Монтессорі. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). 2017. Випуск 9.
4. Кашенко В.П. Педагогическая коррекция: Исправление недостатков характера у детей и подростков: [пособие для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений]. М.: Издательский центр «Академия», 2000. 304 с.
5. Колупасева А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади: монографія / Ін-т спец. педагогіки АПН України. К.: Педагогічна думка, 2007. 458 с.
6. Кравцова Т. Розвиток інклюзивної освіти в історії вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки. 2012. № 112. С. 203–211.
7. Монтессори М. Помогите мне это сделать самому / Сост., вступ. статья М.В. Богуславский, Г.Б. Корнетов. М.: Издат. Дом «Карапуз», 2001. 272 с.
8. Мних Р. Рецепт Яна Амоса Коменського в Україні: підсумки та перспективи дослідження / Ян Амос Коменський і сучасність: Матеріали міжнародного наукового семінару / Ред.: Р. Мних, В. Кортгаазе. Дрогобич: Коло, 2005. С. 25–34.
9. Перхун Л.В. Формування особистості дитини у системі інклюзивної освіти Франції: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / МОН України, ДДПУ ім. Івана Франка. Дрогобич, 2017. 25 с.
10. Синьов В. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні / В. Синьов, А. Шевцов. Дефектологія. 2004. № 2. С. 6–11.
11. Сковорода Г. Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя в житті. Сад пісень: Вибрані твори для ст. шкіль. віку / Пер. М.К. Зерова, М.П. Пелеха, В.О. Шевчука; Передм., упоряд. та приміт. В.В. Яременка; Худож. С.К. Артюшенко. Київ: «Веселка», 1983. 190 с.
12. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1996. 304 с.
13. Шпек О. Люди с умственной отсталостью: обучение и воспитание: пер. с нем. Москва: Академия, 2003. 432 с.